

УДК 130.2

К 49

Сергій КЛІМАНЬ

Я ТА ІНШИЙ: ЛЮБОВ ЯК ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ “ДІАЛОГІЧНОСТІ ЖИТТЯ”

У статті аналізується природа любові як відповідальності у контексті “діалогічності буття”. У зв’язку з цим розглядається проблема взаємовідносин “я” та “іншого”; звертається увага на те, що любов не мислить себе без взаємності, злагоди і діалогічної гармонії з “іншим”, що виявляється в просторі “зустрічі”. Автор прагне довести, що любов як діяльна енергія не може зводитись лише до почуття, але будучи з ним пов’язаною, проявляє себе як постійна інтенція, волюва, творча енергія, “безперервна еманация”, має діяльний характер. Любов унікальна тим, що в особливий спосіб пов’язана з відповідальністю, дисциплінованістю і служінням, прагнучи принести благо тому, хто є любимим. Робиться висновок про те, що бути відповідальним – це означає брати участь у любовному становленні цілісного буття.

Ключові слова: *відповідальність, любов, діалог, не-алібі в бутті, зустріч, інтенція.*

Постановка проблеми. Тема любові була предметом зацікавлення таких потужних мислителів ХХ ст., як Ж. Батай, С. де Бовуар, А. Камю, Ю. Крістева, Ж.-П. Сартр, Е. Фромм, М. Фуко та ін. Любов як предмет та проблема філософського дискурсу насамперед була цікава в аспектах її розуміння як ціннісної підстави людського буття, складного чуттєвого переживання особистості, як етичної категорії, теми мистецтва. Більшої популярності у сучасній “постмодерній” культурі набули проблеми статі, тілесності в розумінні людини, жіночої емансипації, психологічної та сексуальної людської природи тощо. Зважаючи, безумовно, на важливість таких постановок питання про любов, бажано було б розвинути тему

любові принаймні в двох аспектах, які ще не здобули потрібного розвитку: по-перше, розуміння любові як стану відповідальності, що важливо передовсім з точки зору не тільки філософського розуміння сутності спілкування між “я” та “ти”, але й практичного розв’язання численних проблем міжособистісних відносин, а, по-друге, важливо представити феномен любові, виходячи у розумінні життя, його сенсів із засадничого, як видається, принципу діалогічності.

Отже, аналіз дискурсу взаємин, обумовлених поняттям “любові як відповідальності”, є значимим як в аспекті філософського пізнання феномену любові, так і практичних завдань, що торкаються “вічної” проблеми виховання особистості, зокрема, формування у ній культури взаємин, культури любові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні любові як відповідальності передусім вагоме слово було сказано представниками школи філософської антропології. Так, М. Шелер вказував на глибокий зв’язок людини з любов’ю, що є джерелом її внутрішніх духовних змін. Г. Плеснер, виділяючи базові антропологічні закони відношення людини до світу, говорить, зокрема, і про такий, за яким людині належить самій вибудувати себе на основі “другої” природи – культури, у тому числі й культури спілкування. Значимий вклад у розуміння міжособистісних взаємин вносить А. Гелен, коли міркує щодо такої підстави соціальної поведінки людини, як “інстинкт взаємності” – схильності людини діяти із врахуванням інтересу іншого. Феноменолог Д. фон Гільдебранд неодноразово вказував на те, що сильна любов завжди жадає взаємності [4, 392]. Деякі екзистенціальні філософи вбачають у любові вольову енергію, спрямовану на вільне служіння, на творення простору між “я” та “іншим”. Серед українських науковців, які досліджували тему любові, слід назвати В. Жулай, А. Миргородського, О. Соболевську. Аналіз феномену любові в їх працях відбувався у контексті етичної, соціально-філософської проблематики, а також пізнання концепту любові у культури російського “срібного віку”.

Теоретичною основою пропонованої статті передовсім є роботи американського психіатра і філософа М.С. Пека, а також Е. Фромма, М. Бубера, Е. Левінаса, Х. Ортеги-і-Гассета. Вибір персоналій пов’язаний з тим, що саме у цих мислителів любов особливо розглядається у зважанні на категорію відповідальності та у просторі діалогу, хоча як філософська

проблема розкривається й недостатньо. Для розгляду поставленої проблеми важливо також звернутися й до напрацювань російського теоретика культури М.М. Бахтіна, який одним із перших виявляє інтерес до питання діалогізму, з чим імпліцитно пов'язана й тема любові (щоправда, вона не є центральною у роботах мислителя).

Звернення до любові як відповідальності у контексті філософського розуміння “полілогічності буття” робить обрану тему особливо актуальною: у свій час ще М.М. Бахтін звернув увагу на те, що людина, будучи актором діалогічного буття, не відокремлена від інших і тому не може жити тільки для себе і сама собою. Справді, людина здатна віднайти свою людяність лише тоді, коли постає як “*Homo amans*” (“людина любляча”). “Любовність” людського існування корениться в особливій, діалого-створювальній сутності любові. *Мета* статті – розглянути любов в аспекті її розуміння як відповідальності, передусім зважаючи на формування діалогічного простору взаємовідносин між “я” та “іншим”. Завдання нашої статті полягає у теоретичній реконструкції різних філософських позицій щодо феномену любові та виробленні на цій підставі узагальненого концептуального підходу до любові як відповідальності.

Традиційно любов розглядається як почуття, бажання, переживання, що виникає у зв'язку з тягою до іншого. Однак таке розуміння, застосовне радше до закоханості. Американський психіатр М.С. Пек уважає, що пристрасть, бажання любити – це ще не сама любов, хоча ці стани й пов'язані з нею. Вчений зв'язує поняття “зрілої” любові з доброю “волею до розширення власного Я”, але насамперед для того, щоб “підживлювати” духовний розвиток того, хто є любимим [11, 40]. Любов виражається у “сукупності наміру і дії”; вона діяльна, активна, але й дисциплінована, вона – “акт саморозвитку навіть у тому випадку, коли метою є розвиток для когось іншого” [11, 41]. Для автора “Нової психології любові” любити означає діяти, відповідально присвячувати себе духовному розвитку любимих. Інакше кажучи, любов до людей особливим чином означає любов до себе. Думка про діяльний характер любові розділяє також Х. Ортега-і-Гассет. Автор “Етюдів про любов” відокремлює любов від спалахнутого бажання, яке безвідповідально “упивається тим, що йому бажано, задовольняється їм, але не обдаровує, нічим не жертвує” [10, 356]. Любов же пов'язана із завзятим твердженням існування любимого: це – “безперервна еманация, духовне випромінювання, що виходить від

люблячого і спрямоване до улюбленого” [10, 355]. На думку іспанського філософа, любові властиві постійність і плинність, це – “відцентрова” сила, “ключ, що безперервно б’є”: “улюблене люблять безперервно” [10, 355]. Любов є щось більше, ніж чуттєве устремління, вона “занурює об’єкт, на якій би відстані він не знаходився, в сприятливу атмосферу ласки, ніжності, достатку – одним словом, блаженства” [10, 356]. Любити – означає “пестувати предмет любові”, “ні на одну мить не сумніваючись”, затверджувати його право на існування, дарувати йому своє життя, турботу і тепло [10, 357]. У цьому сенсі любов пов’язується і з вірою у високу онтологічну гідність любимого. Підкреслюючи діяльний характер любові, Ортега-і-Гассет зазначає, що вона не завжди пов’язана з радістю і задоволенням: любов як енергія альтруїзму – це безперервний, жертвний акт, за допомогою якого здійснюється глибоке злиття з любимим: любити – це “одухотворяти”, “вдихати життя” в любимого, значить бути відповідальним [10, 355].

Тема відповідальності в любові звучить лейтмотивом і в дослідженні Е. Фромма. На думку німецького філософа, любов – це “діяльна заклопотаність, зацікавленість в житті і благополуччі того, кого ми любимо”, тому “любляча людина відчуває себе відповідальною” [12, 177]. Відповідальність (як важлива складова любові) виростає з турботи і зацікавленості в духовному благополуччі любимого. За Фроммом, відповідальність дає змогу здійснити ідеал люблячого, тобто привести любимого до щастя, благополуччя. Тому любити – означає бачити любимого таким, яким він міг би бути в своїх кращих проявах. Інакше кажучи, моя відповідальність в любові має виняткову висоту реєстру: люблю не тому, що мене любить (або не любить) інший, не в силу своїх потреб, а тому, що бажаю любимому саме того, що принесе йому благо. Відповідальність дає змогу любові здійснитися у своєму діянні. Подібна думка рефреном звучить в “Логосі любові” філософа Г.В. Іванченко, де обґрунтовується думка, що любов пов’язана з вибором людиною духовного шляху: “Любити людину такою, якою вона може стати, і є вибір тягнучої, чарівної невідомості. Парадокс вибору в любові можна сформулювати так: ми вибираємо людину такою, якою вона ще не була, не стала, можливо, не буде й не стане, – але може стати” [5, 16]. У цьому сенсі любов пов’язана з духовною чуттєвістю.

Для М. Бубера істина людського існування може бути знайдена в особистісних стосунках з “іншим”, центральним моментом, кульмінацією яких є любов, тобто спрямованість життя і волі до іншого, який досягається як відповідальний на цю відданість і турботу. У зв’язку з цим для філософа особливу значимість має міжособистісний простір, це сокровенне “між” “Я” і “Ти”, в якому виявляється не тільки любов, а й “трапляється” зустріч. Для Бубера справжня зустріч і є справжня реальність, це – одкровення і завжди подія для “Я” і “Ти”, яке характеризується винятковістю. У зустрічі двоє, спрямовуючись один до одного, проявляються у своїй інакшості, несхожості і неповторності: “Ставлення Я-Ти завжди супроводжуються любов’ю” [9, 28]. За Бубером, між учасниками зустрічі завжди існує симетрія: навіть Бог є рівним партнером, з яким можна здійснювати діалог. Важливо відзначити, що зустріч може відбутися лише тоді, коли партнери взаємно вибирають один одного, відкриваючись “наявності” іншого. Через сокровенне “між” Бубер висловлює радикальну інакшість іншого, стосовно якого “Я” – активний з одного боку, коли звертається до нього, а з іншого – пасивний і відданий його інакшості.

Зустріч завжди виняткова, її відрізняють взаємність, відкритість іншому, єдність дії і устремління, єдність активності і пасивності. Зустріч – це можливість прояву любові. Важливо відзначити, що для М. Бубера люблячий – це, насамперед, той, хто здатний вести діалог. Сама реальність для філософа проявляється у сукупності “міжособистісних відносин”. Простір “між” – це особлива, сакральна лакуна, в якій відбувається онтологічна зустріч. Тут не тільки двоє в любові знаходять один одного, але й людина в діалогічному єднанні з “Ти” стає інтимним, унікальним “Я”. Як і згадані вище мислителі, єврейський філософ наполягає на тому, що любов не зводиться до почуття, має діяльний характер: “Почуття супроводжують метафізичний і метапсихічний факт любові, але вони не становлять його. Почуття можуть бути дуже різними... Почуття «мають», любов же приходить” [3, 23]. Т.П. Ліфінцева підкреслює, що буберівська любов виступає як інтенціональність, спрямованість відносин “Я-Ти” [9, 28]. Окрім іншого, любов – це те, що не може належати людині, але завжди їй приносить благо. Любов міститься у сокровенному просторі “між”, що М. Бубер пояснює так: дійсність така, що “почуття мешкають в людині, людина ж мешкає у своїй любові. Любов не притаманна «Я» такий спосіб, щоб Ти був лише її «змістом», її

об'єктом; вона між Я і Ти" [3, 23]. Той, хто, на думку філософа, не переймається цим усім своїм еством, не знає любові, хоча і може пов'язувати з нею ті почуття, якими він насолоджується. Любов же – вплив, який обіймає собою увесь світ, оскільки ми залучені до потоку всеохопливої взаємності [3, 23]. Тільки любовна свідомість здатна споглядати “цілісне буття”, здатна на зустріч з Богом. Любячи, людина може відчувати єдність своєї і божественної волі в кожній своїй дії, в кожному своєму прагненні щодо “Я-Ти”. Неможливо сказати, за Бубером, де закінчується людська воля і починається божественна. На думку філософа, не тільки людина потребує Бога, але й Бог – людини. Проте любов насамперед – “відповідальність Я за Ти: у ній присутнє те, чого не може бути у жодному почутті, – рівність усіх люблячих” [3, 23 – 24]. Любов як відповідальність виникає тоді, коли стосовно “Я-Ти” пробуджується відчуття необхідності одного для іншого [9, 28].

Отже, якщо Х. Ортега-і-Гассет пише про любов як про згоду, то у М. Бубера любов артикулюється як сила взаємності. Тут важливо звернути увагу, що любов завжди резонансна: вона не терпить монологічності, монозвучності, тому щастя люблячого в особливий спосіб пов'язане зі щастям любимого. Однак, якщо у буберівському просторі зустрічі двоє – рівноправні партнери, то для Е. Левінаса тут спостерігається несиметричність: інший не може виступати як своєрідне “друге Я”. Інший – це хтось неповторний. Зустріч з іншим – це зіткнення з таємницею: інший не тільки має право бути іншим, несхожим, але і є таким. Моя зустріч з іншим – завжди подія етичного порядку. В істинній зустрічі саме інший має вирішальний голос: я прагну проявляти відповідальність, він же окреслює межі можливих її наслідків щодо себе. Для французького філософа вирішальним моментом у зустрічі є прояв почуття і свідомості відповідальності. Однак, проявляючи відповідальність, я не можу вимагати від іншого того ж: він вільний у своєму виборі. Любовний діалог, за Левінасом, це не тільки засіб вивільнення з культурного дисонансу, але й спосіб ставлення до світу: діалогізм любові передбачає активну зацікавленість у розвитку та утвердженні любимого, а це передбачає відповідальність. Бути відповідальним – це вміти “відповідати” за того, з ким здійснюється інтимний діалог. Відповідальність передовсім починається з вимог до самого себе: “...я не є без відповідальності. Моє буття подвоюється володінням «їм» – я захарашений собою” [8, 44]. Отже, у

філософії зустрічі Е. Левінаса любов є силою діалогу, яка, з одного боку, зчіплює двох, а, з іншого – виступає основою їх взаємної відповідальності. Як і для Бубера, любов для Левінаса – стрімка сила, яка не має підстави в матеріальному світі, вона “охоплює і вражає”, проте “Я зберігається в ній” [8, 97].

Проблема діалогічності свідомості ретельно розроблялась М.М. Бахтіним. Життя, на думку філософа, у своїй фундаментальній онтологічній архітектоніці “діалогічне” [1, 337]. Отже, жити – значить безупинно брати участь у любовному діалозі, “відповідати”, “слухати”, “запитувати”: особистість повинна стати “суцільно відповідальною” [1, 337]. Бахтінська людина – володар “учасної свідомості”, це – активний діяч, який усвідомлює свою тотальну відповідальність, стверджуючи “своє примусове дійсне не-алібі в бутті” [2, 46]. Людина стає цілісною особистістю, відкриваючи себе в “тотальній відповідальності відповіді”: “Я повинен відповідати своїм життям” [6, 143]. У цьому, на думку А.В. Кривошеєва, – корінь “моральної” проблематики в філософії Бахтіна [6, 143]. Давати собі певну відповідь, відчувати свою відповідальність означає любити (виявляючи свою екзистенційну унікальність), означає брати належну участь у творенні цілісного буття (як спів-буття), архітектоніка якого складається зі складного знеособлення інших, неповторних, діалогічних свідомостей; бути – це й означає брати участь у діалогічності буття, відповідально стверджувати свою “учасність” у вчинках (не-алібі в бутті) [7, 40]. Цікаво, що свідомість не може мати онтологічного суверенного простору, не може існувати без іншого. Можна сказати, що любов вплетена в тканину “діалогічності життя”, точніше, життя “налаштоване” на особливу октаву любові, проте така і внутрішня культура людини, яка не може стати сама собою, обійшовшись без іншого. Інакше кажучи, людина повинна знайти себе в іншому, знаходячи інше в самому собі, що неможливо поза проявом любовної “учасної свідомості”. Таким чином, внутрішній світ індивідуальності перебуває у постійному творчому становленні, здійсненні, творенні, знаходячи себе у безперервному любовному діалозі з іншим. На думку А.В. Кривошеєва, М.М. Бахтін явно натякає на те, що саме цей діалог “учасних свідомостей” і є те, що у філософії прийнято називати буттям [7, 40].

Висновки. Теоретична реконструкція вчень М. Бахтіна, М. Бубера, Х. Ортеги-і-Гассета, Е. Фромма та інших мислителів, які з різних ідейних

позицій розглядали любов в аспекті тлумачення цього феномену як відповідальності, дає підставу зробити, узагальнюючи напрацювання мислителів, такі висновки:

1. Любов (будучи пов'язаною з почуттями) не може зводитися лише до емоцій, бажань. Любов проявляє себе як постійна інтенція, волюва, творча енергія, “безперервна еманация”, що має діяльний характер.

2. Любов не мислиться без взаємності, злагоди та діалогічної гармонії з іншим, що виявляється у просторі зустрічі. Беручи до уваги розглянуті концепції, можна сказати, що проявляючи любов до іншого, особистість не тільки знаходить себе в іншому, але й дозволяє іншому певним чином відкрити таємницю своєї інакшості.

3. Любов може проявляти себе в служінні, дисциплінованості, відповідальності, але це не виключає ніжності, турботи, тепла, подяки, які виявляються передусім в інтимному діалозі з любимим, де віднаходяться новітні сенси буття. В цьому аспекті бути відповідальним – це означає брати участь в любовному становленні цілісного буття.

Отже, як бачимо, мислителі, чиї концепції любові були проаналізовані, сходяться в одній думці: зріла любов, будучи формою діяльної енергії, немислима без відповідальності – відповідальності за себе і за того, хто є любимим. Розгляд теми, безумовно, не вичерпується цим дослідженням і потребує подальшого осмислення, зокрема, в аспекті практичних проблем формування культури діалогу як моральнісної основи зростання двох люблячих як особистостей.

Література

1. Бахтин М.М. К переработке книги о Достоевском / М.М. Бахтин // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – 445 с. – С. 326 – 346.

2. Бахтин М.М. К философии поступка / М.М. Бахтин // Бахтин М.М. Собр. соч. : в 7 т. – Т. 1. Философская эстетика 1920-х годов / М.М. Бахтин. – М. : Изд-во “Русские словари”, 2003. – 957 с. – С. 7 – 68.

3. Бубер М. Я и Ты / М. Бубер // Бубер М. Два образа веры / М. Бубер. – М. : Республика, 1995. – 464 с. – С. 15 – 92.

4. Гильдебранд Д. Метафизика любви / Д. Гильдебранд ; [перевод с нем. А.И. Смирнова]. – СПб. : Алетейя, 1999. – 629 с.

5. Иванченко Г.В. Логос любви / Г.В. Иванченко. – М. : Смысл, 2007. – 130 с.

6. Кривошеев А.В. “Тотальная ответственность ответа” как герменевтический принцип в философии М.М. Бахтина / А.В. Кривошеев // Вестник ТГУ. Философия. Социология. Политология. 2012. – № 2 (18). – С. 140 – 146.

7. Кривошеев А.В. Феноменологическая аналитика участного сознания М.М. Бахтина: “не-алиби в бытии” и “диалог” / А.В. Кривошеев // Вестник ТГУ. 2010. – № 339. – С. 36 – 42.

8. Левинас Э. Время и другой. Гуманизм другого человека / Э. Левинас. – СПб. : Высшая религиозно-философская школа, 1999. – 264 с.

9. Лифинцева Т.П. Философия диалога Мартина Бубера / Т.П. Лифинцева. – М. : ИФ РАН, 1999. – 133 с.

10. Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви / Х. Ортега-и-Гассет // Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Искусство, 1991. – 588 с. – С. 350 – 432.

11. Пек М.С. Непроторенная дорога. Новая психология любви и духовного роста / М.С. Пек. – К. : София, 2008. – 352 с.

12. Фромм Э. Искусство любить / Э. Фромм // Психология и психоанализ любви. Хрестоматия. – Самара : “Бахрах-М”, 2002. – 522 с. – С. 156 – 262.

Климань Сергей. Я и Другой: любовь как ответственность в контексте “диалогичности жизни”. В статье анализируется природа любви как ответственности в контексте “диалогичности бытия”. В связи с этим рассматривается проблема взаимоотношений “я” и “другого”; обращается внимание на то, что любовь не мыслит себя без взаимности, согласия и диалогической гармонии с “другим”, что проявляется в пространстве “встречи”. Автор доказывает, что любовь как деятельная энергия не может сводиться только к чувству, но будучи с ним связанной, любовь проявляет себя как постоянная интенция, волевая, творческая энергия, “непрерывная эманация”, имеет деятельный характер. Любовь уникальна тем, что особым образом связана с ответственностью, дисциплинированностью и служением, стремясь принести благо тому, кто любим. Делается вывод о том, что быть ответственным – это значит участвовать в любовном становлении целостного бытия.

Ключевые слова: ответственность, любовь, диалог, не-алиби в бытии, встреча, интенция.

Kliman Serhiy. I and the other. Love as a liability in the context of “dialogic life”. The nature of love (as a liability) is analysed in philosophical paper in the context of “dialogue of life”. The problem of relations between “I” and the “other” is viewed in this context. Attention is drawn to the fact that shows that love cannot imagine myself without reciprocity, consensus and

dialogical harmony with the “other”. Love is found in space “meetings”. The author seeks to prove that love (active energy) cannot be reduced only to feelings. It manifests itself as a constant intension, strong-willed, creative energy, “continuous emanation”, and is an active character. Love is unique as it is combined with responsibility, discipline and selfless service. It seeks to bring the good to the beloved. The conclusion is that to be responsible means to participate in love becoming of whole existence.

Keywords: responsibility, love, dialogue, non-alibi in being, meeting, intention.